

Łukasz Tischner <https://orcid.org/0000-0001-8640-9648>
Uniwersytet Jagielloński
lukasz.tischner@uj.edu.pl

Literatura i religia – stare bolączki, nowe wyzwania (uwagi wstępne)

Literature and Religion: Old Worries, New Challenges (Preliminary Remarks)

Po latach dominacji tak zwanej tezy sekularyzacyjnej, która kazała utożsamiać modernizację z zanikaniem religii, w ostatnich latach nastąpił odwrót od tego upraszczającego schematu. Badania wielu filozofów i socjologów religii, których ukoronowaniem były publikacja *A Secular Age* Charlesa Taylora, a także głośne wystąpienie Jürgena Habermasa z 2001 roku, przypieczętowały tę zmianę. Transformacje te znalazły swe odzwierciedlenie w literaturoznawstwie na Zachodzie, gdzie zdobył sobie uznanie nurt określane jako badania postsekularne. Czy jednak w polskim literaturoznawstwie nastąpił jakiś przełom? Z jednej strony rodzima humanistyka stosunkowo późno skonfrontowała się z falą sekularyzacji, gdyż narzucany odgórnie materializm marksistowski nie był tym, czym pooświeceniowy ateizm funkcjonujący w warunkach demokracji liberalnej. Z drugiej strony to właśnie nad Wisłą rozwijał się zaskakująco nowoczesny nurt badań nad literaturą i religią, którego najbardziej rozpoznawalnymi koryfeuszami byli Stefan Sawicki i Jan Błoński.

Dziś jednak przed badaniami tymi stoją nowe wyzwania. Jakie one są? Jak naświetlać obecnie związki literatury i religii? Jak w praktyce interpretacyjnej zdać sprawę z doświadczenia pluralizmu światopoglądowego, który wpływa na reguły odbioru? Jak interpretować utwory religijnie „podejrzone”? To tylko kilka z pytań, które stawiamy w tym numerze „Kontekstów Kultury”.

Z wielką przyjemnością prezentujemy rozmowę z Davidem Jasperem (*The Weakening of Theology by Literature Is Not a Bad Thing*), jednym z najwybitniejszych badaczy związków literatury i religii, który założył brytyjskie pismo „Literature and Theology” i opublikował wiele kanonicznych już dla tej problematyki książek. Z jego wypowiedzi płynie wniosek, że takie pograniczne badania muszą opierać się na teologii, zarazem jednak wykorzystywana w nich teologia powinna godzić się na „osłabianie” przez żywioł literatury.

Do spostrzeżeń Jaspersa nawiązuje Jean Ward („*Zobaczyć świat w ziarenku piasku*”. *Przyczynek do refleksji nad „literaturą a religią” z perspektywy pogranicznej*), która dzieli się swymi doświadczeniami badaczki zawieszanej między kulturą brytyjską i polską oraz pokazuje jeszcze inny wymiar „pograniczności” tej pogranicznej dyscypliny. W obrębie literatury języka angielskiego porusza się także Małgorzata Grzegorzewska (*Baranek czy tygrys? Nie-ludzkie oblicza Boga w poezji T.S. Eliota i R.S. Thomasa*). W swym pięknym eseju tropi sensy chrystologicznej symboliki baranka i tygrysa u Williama Blake’a, T.S. Eliota i R.S. Thomasa. Ważnym uzupełnieniem tych trzech głosów odkrywających nowe perspektywy badań nad literaturą i religią są propozycje Piotra Bogaleckiego („*Z kronik współczesnej mistyki*” – *Adam Zagajewski i Nowa Fala [opowieść postsekularna]*), który przygląda się twórczości Adama Zagajewskiego z perspektywy postsekularnej.

Nieocenionym dodatkiem do tych rozważań są teksty zorientowane bardziej historycznoliteracko. Joanna Rzepa (*Reinventing Saint Francis: Józef Wittlin, Anti-Semitism and the Idea of Modern Sainthood*) bada związki Józefa Wittlina z katolickim modernizmem i pokazuje dylematy pisarza, który uporczywie powracał do pytania: „jak osiągnąć chrześcijański ideał świętości w stuleciu, które zostało naznaczone narastającymi niepokojami politycznymi, masową przemocą (...) i powszechnym antysemityzmem, prowadzącym do ludobójstwa milionów europejskich Żydów”? Marek Tomaszewski (*Georges Bernanos, czyli chrześcijaństwo bez taryfy ulgowej*) przypomina sylwetkę Georges Bernanosa, niezwykle wpływowego pisarza (zwłaszcza w Polsce XX-lecia międzywojennego), który wyznaczał wzorzec „powieści katolickiej”. Andrzej Tyszczyk (*Lament i konsolacja. O dwóch obrazach Boga w tekstach z getta warszawskiego*), sięgając do tekstów Kalmana Shapiry i Icchaka Kacnelsona, ukazuje dramatyczny kryzys wiary w obliczu Holocaustu. Przekonuje jednak, że: „»Bóg cierpiący« z kazań rabbiego Shapiry i »okrutne ukrzyżowanie« z poematu Kacnelsona to dramatyczne próby ocalenia Boga wiary w piekle *Endlösung*”. W numerze o literaturze i religii nie mogło zabraknąć osobnego szkicu o poezji Czesława Miłosza, który jest chyba najważniejszym dla pogranicza literatury i religii polskim pisarzem. Anna Szczepan-Wojnarska („*Who Would Be a Prophet*”. *Prophetic Aspects of Czesław Miłosz’s Poetry*) wskazuje na paradoksalny, daleki od romantycznej tradycji wieszczca, profetyczny wymiar twórczości autora.

Mamy nadzieję, że prezentowane tu teksty okażą się inspirujące dla „pograniczników” badających związki literatury i religii. Chcielibyśmy, by służyły pomocą i utwierdzały w przekonaniu, że warto zapuszczać się na te „cudne manowce”.

Łukasz Tischner
Redaktor prowadzący zeszytu